

Frans Gregersen

HVORDAN UNDERSØGER MAN KØBENHAVNSK?

I et videnskabshistorisk perspektiv kan det være meget vanskeligt at give et signalement af nutidens sprogforskning. Lever vi stadig i strukturalismen eller er den for længe siden blevet afløst af postmodernistisk stilforvirring. Lever vi med andre ord i det moderne i videnskabsteorien med en så lyrisk vending kalder "en revolutionær situation". Ifølge teorien skulle en sådan være karakteriseret ved at flere forskellige paradigmer kæmper med hinanden om magten - om at få lov at blive paradigmet. Nu er det en gammel sandhed at selv i de perioder hvor der faktisk har været et kun eet dominerende paradigme inden for sprogvidenskabens historie, det ikke været så enerådende at der ikke ved siden af det i kunnet trives modstrømninger og afvigende holdninger - de blot måttet formulere sig på det dominerende paradigmes præmisser. Anskuet ud fra denne viden er det ikke svært at se en øjeblikkelige paradigmeforvirring som en situation uden en fælles dagsorden. Der er ikke enighed om hvilke problemer sprogforskningen skal løse og derfor løser man en række vidt forskellige organiserer sig som følge heraf i en række adskilte broderskaber.

Vi der er samlet på denne konference tilhører et sådant broderskab - om ikke andet så dog i hvert fald et midlertidigt fællesskab - om bysprogforskning. Men bysprogforskning er jo ikke nogen disciplin, knap nok et respektabelt forskningsprojekt selv om de danske humanistiske forskningsråd just har udpeget området "stadsbykultur" som et af 10 vigtige "satsningsområder". Men hvilken disciplin tilhører vi da vi bysprogsfanatikere og metropolistilværelsesforskere?

Uden at være for sikker prøver jeg mig frem.

I *dialektforskningen* står byen for to ting som er tæt forbundet: innovation og ikke-stedslighed. Byen er den sluse hvorigennem de fornyelser strømmer som til sidst vil undergrave dialektforskerens embede: Byen udsletter dialekterne. For at gøre det klarere vil jeg citere en af Danmarks største dialektforskere, Peter Skautrup:

Hos hvem sker forandringen, og hvornår opstår den?

Tvis hører til Holstebro Opland. (og det er Tvis-dialektens hende Skautrup er i gang med at diagnosticere, FG) Her handler man, her samles man til Møder, til Marked. Her er Tingsted. Holstebro er - som alle Byer - Expansionscentrum, Formidleren mellem Rigssprog og Dialekt, thi Holstebro sproget er langt fra at være Rigssprog. Her fødes de nye Former, og det er især den unge Generation, som fører dem hjem. Særlig én bestemt Klasse er "farlig". Det er de unge Piger. Når Datteren i Gården eller Huset er konfirmeret, skal hun til Byen at tjene. Og i Løbet af en Måned eller to er hun så fornem, at de derhjemme knapt forstår hende. Hun bliver også helst i Byen, hun har fået nok af det grove Arbejde på Landet. Og kommer hun hjem igen, falder det meste af Fornemheden vel nok fra, men netop de SMÅ VARIATIONER AF ORDENE BEHOLDES; de kan gå an, virker ikke altfor afstikkende. Karlene derimod finder ikke på at forandre Mål, selv om de kommer til Byen eller en anden Egn i nogen Tid. Det er min erfaring at Kvinderne er mere utro overfor deres Modersmål, lettere tilegner sig et fremmed Mål, end Mændene. En 80-årig Kone, jeg talte med, begyndte endog at tale "fornemt": det Bogsprog, hun havde lært i Skolen og fra Aviserne, - det kunde en Mand aldrig finde på.

Skautrup 1921 (1976): 15

Citatet var fra Skautrups første store artikel om "Folke- og Sprogblanding i et vestjysk Sogn", som blev trykt i *Danske Studier* 1921. Bortset fra artiklens præcise påvisning af at de vestjyske sogne forfatteren behandler ikke er, og knap nok nogen sinde har været, et samfund af evigt fastboende, stedfæstede sjæle er afhandlingen

påfaldende ved dens lidenskabelige tagen parti *for* dialekterne og *mod* byen.¹ Byerne anskues konsekvent som rigssprogets fremskudte forposter i det stakkels forsvarsløse dialektlandskab:

Betragter vi Jylland som et Hele, ser vi, at Rigssproget nu har slået store Brescher i den jyske Mur, Brescher, hvorfra det Dag for Dag sender sine Ord ud over hele Landet, nemlig Byerne. De er nu helt erobrede af Rigssproget, vel nok stærkt farvet af Egnens Dialekt, men absolut stående i Modsætningsforhold dertil."

Skautrup 1921:10

Byerne anskues altså fra dialektens synsvinkel som det ikke-sted hvorfra dialektens særpræg ophæves. Byen selv har ikke noget kendetegn i denne form for dialektforskning fordi den udelukkende betragtes som et middel for rigssprogets ekspansion. Byen er for dansk dialektforskning² ikke noget sted og har derfor heller ikke nogen selvstændig eksistens som dialektbærende. Ganske vist må Skautrup indrømme at sproget i Holstebro langt fra er rigssprog, men det er forklædning. I virkeligheden er Holstebro-målet et rigsmål der snedigt har lånt jyske gevandter for at indynde sig hos de unge piger.

Vi bemærker også at den tiltrækningskraft som byen har for de unge er knyttet til en blødere civilisationsform, forskellig fra det grove arbejde på landet. Bag teksten lurer modstillingen mellem mandligt - landet og de grove beskidte hænder - og kvindeligt - det utro og kunstigt forfinede - byen.

Skautrups hovedpointe i afhandlingens første del var at han ikke kunne få beskrevet dialekten i et bestemt sogn fordi befolkningen i sognet var upassende blandet.

Ingen af Slægterne har boet i Sognet i over 100 År, højst 9 Slægter har boet der i 50 År eller derover. I Procent:

10% af Slægterne er indvandrede 1820-1870

16% af Slægterne er indvandrede 1870-1900

74% af Slægterne er indvandrede 1900-1917

Man vil forstå, at det er vanskeligt at bestemme Sognets Dialekt."
Skautrup 1921 (1976):11

Men hvis man vil forstå hvor vanskeligt det er at bestemme et sogns dialekt der har så mange indvandrede familier, så vil man endnu bedre kunne forstå at det er ikke bare vanskeligt men plat umuligt at bestemme en bys talemål for byen består jo af indvandrere.

Det er ganske følgerigtigt at dialektforskningen generelt har givet op over for denne opgave. Så dialektforskere det er vi altså ikke.

Men så lingvister da. Det er en solidt indarbejdet sandhed at lingvister for så vidt de er rigtige almene lingvister slet ikke arbejder med empirisk udforskning af talesprog - og hvis de nogensinde skulle komme så langt ud i uføret at de arbejder med informanter så arbejder de da i hvert fald kun med een - aldrig en hel by. Det er meget mærkværdigt at det er gået sådan med lingvistikken - og karakteristikken er da heldigvis også sat på spidsen - men faktisk er det efterhånden definitionen på en sociolingvist at det er en lingvist der *kan* arbejde med empirisk talesprogsforskning. At sociolingvistikken omfatter mere end den empiriske talesprogsforskning er det vel unødvendigt at tilføje her i Holland.

Vi er altså, vil jeg vove at påstå, sociolingvister. Og som sådan adskiller vi os fra lingvister uden socio- til fornavn ved at vi er lidenskabeligt optaget af at udforske talen som den faktisk udfolder sig. Dette interessefelt deler vi med dialektologerne men i modsætning til dem tager vi for os af retterne i de sprogsamfund der i ringest grad er præget af stabilitet - byerne.

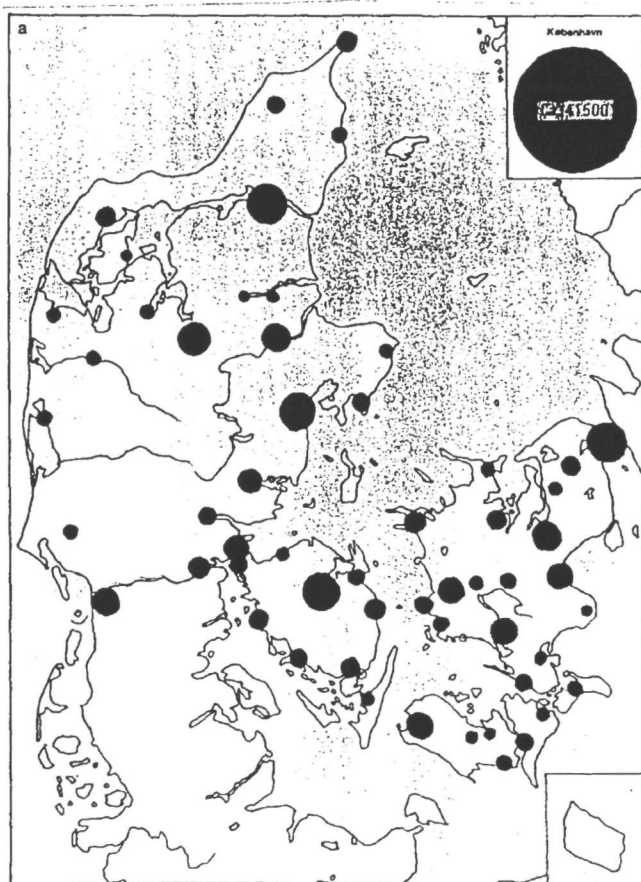
Vi tager her udgangspunkt i et paradoks. Byerne er - i større eller mindre grad - arnestedet for de fornyelser der spredes ud i landet. Men byerne selv er på een gang mødested for folk med vidt forskellig baggrund og stedet for en specifik identitet som disse indvandrere på een eller anden mystisk måde overtager. De gamle romere taler om *genius loci*, stedets ånd. Det er fristende at låne denne luftige størrelse til vores paradoks og udtrykke det på følgende måde:

Byens ånd er den kraft der forener tilflytterne i et sprogsamfund.

For at paradokset skal blive smerteligt konkret vil jeg i det følgende diskutere vores Københavnerundersøgelse i dette perspektiv. Som indledende bemærkning vil jeg anføre at projektet blev startet i august 1986, at dets dataindsamling var afsluttet sidste år ved sommertide, at vi har indsamlet data fra i alt 63 personer, at projektets feltarbejdere og videnskabelige bemanding udgjordes af Jon Albris, Henrik Holmberg og Erik Møller samt Ole Nedergaard Thomsen og at Inge Lise Pedersen og jeg selv har fungeret som projektledere og nu er dem der arbejder videre med materialet.

Projektet handler altså om København så lad os se lidt på denne størrelse. Skautrup var optaget af borgernes til- og fraflytning. Han var overbevist om at der ud krævedes en fast bosiddende befolkning for at der kunne udvikles en dialekt, der var ensartet nok til at fortjene dette hædersnavn. Albert Olsen har opgjort borgernes fødested for København i 1600-tallet. Hans tal er forbløffende set fra Skautrups synspunkt. I hele perioden ligger antallet af borgere hvis fødested var København på mellem 15,1 og 24,8%. Med andre ord: I hele 1600-tallet har Københavnerne været i overvældende mindretal i København. De har kun udgjort mellem 1/7 og 1/4, resten af københavnerborgerne var tilflyttet og det ovenikøbet hele 16% fra udlandet (gennemsnitstal). Der kan ikke ud fra Skautrups tankegang være tale om at der har været en særlig københavnsk dialekt. Albert Olsens tal skal tages med det forbehold at der er tale om udelukkende de personer der har ansøgt om borgerskab i København. Det er naturligvis den fine portion, de rigeste, bortset fra adelen. Men samtidig er det et påfaldende træk ved tiden at også de lavere lag var indvandrere, en hel del af bygningsarbejderne var udlændinge og mange lærlinge kom fra Skåne.³

Det er ikke nok at se uspecificeret på København som blot een by blandt mange. København har faktisk været fuldstændig dominerende som bydannelse i Danmark i stort set hele den historisk dokumenterede periode af Danmarks historie. Jeg viser et kort fra

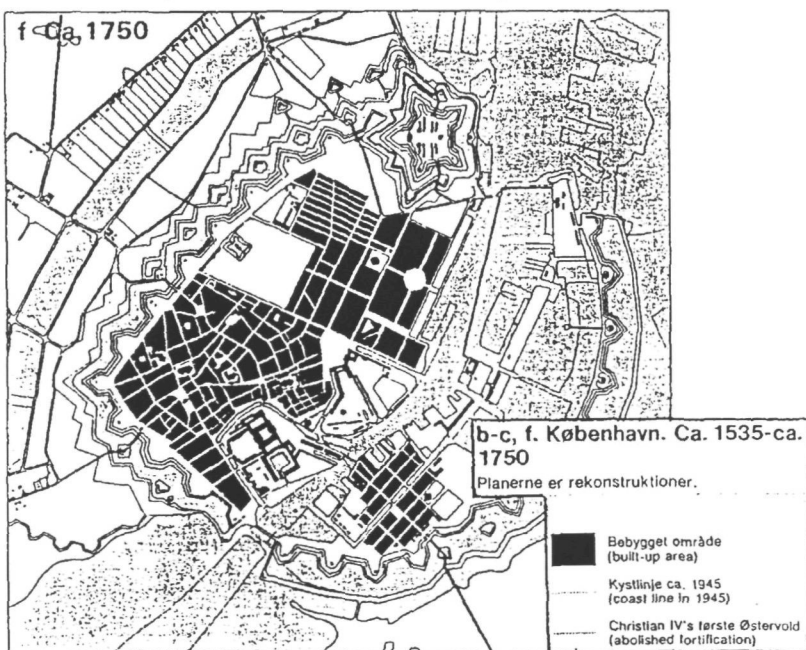

a. Antal indbyggere i hovedstaden
og i de enkelte købstæder. 1672

Historisk Atlas (fig.1, s. 43). Det fremgår af kortet at København allerede i 1672 var tre gange så stor som de andre store byer i Danmark Helsingør, Århus og Odense. Der er kun een storby i Danmark og det er København.

Ved 1800-tallets begyndelse havde København omkring 100.000 indbyggere og var dermed godt dobbelt så stor som de store byer jeg har nævnt, mens Hamborg havde mindst 116.000 indbyggere (Rubin 1892:3). Vi har nogenlunde pålidelige folketællinger for 1800-tallet. De viser at hovedstaden fra i 1834 at have haft 119.000 indbyggere gik op til 360.000 i 1890 og sprang til 455.000 i 1901. Fra 1901 til 1950 fordoblede København sit indbyggertal og siden er det så gået tilbage (Hans Chr. Johansen: *Dansk økonomisk statistik 1814-1980*, Gyldendal 1985:105ff). Det betyder ikke at det område som kan regnes ind under Københavns dominans er blevet affolket for det der er sket er det fra alle andre storbyer velkendte at København i stedet for at være en fokuseret, kompakt by er blevet kernen i et område der dækker hele østkysten af Sjælland fra Helsingør til Køge. Dette område er bolig-arbejdsstedstrafikalt og på anden måde et stort sammenhængende område. Udviklingen kan bedst anskueliggøres med kort. Mine er fra Historisk Atlas, Danmark. (Fig.2)

Først ser vi København omkring reformationen, en lillebitte by der endnu ikke har taget holmene i vandløbet i besiddelse. Det næste billede viser det København Christian d.IV efterlod til den første enevoldskonge i Danmark. Vi bemærker at der er bygget en helt ny bydel på Christianshavn og at der i *splendid isolation* er lagt en bydel der i størrelse er ganske imponerende og i udformning helt regelret. Det er *Nyboder*, der ligger oppe til højre. I 1750 ser vi at der nu er bygget tæt ud til voldene og i perioden frem til 1860'erne er det faktisk byens militære betydning og muligheden for at forsvare den der afgør dens udvidelsesmuligheder. Der var ingen. København ligger jo på det flade land og da den samtidig er nøglen til kongeriget er det indlysende at der for det første må være en stor garnison og at der for det andet må være

b-c, f. København. Ca. 1535-ca. 1750

Planerne er rekonstruktioner.

■ Bybygget område
(built-up area)

— Kystlinje ca. 1945
(coast line in 1945)

— Christian IV's første Østervold
(abolished fortification)

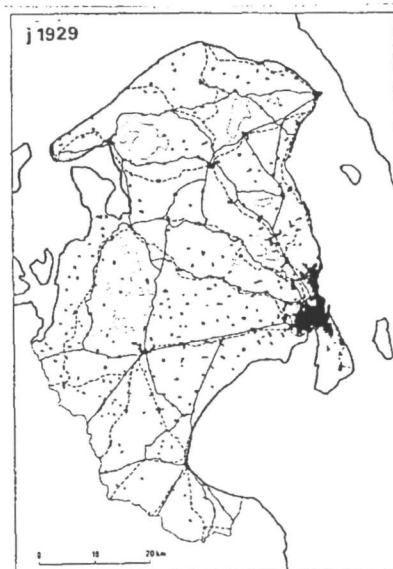
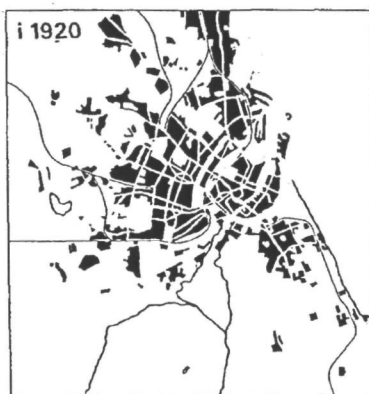
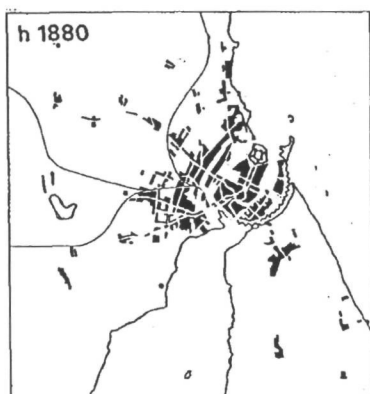
anselige fæstningsanlæg.⁴ Ellers kan byen simpelthen indtages så let som at klø sig i nakken. I 1787 udgjorde militæret da også 25% af københavnernes eller lige så mange som håndværk og industri tilsammen.⁵

For befolkningens fødested får voldenes spændetrøje imidlertid en vigtig betydning. Marcus Rubin sammenligner i sit epokegørende værk om København i perioden 1807-14 (Rubin 1892: 626) antallet af borgerskaber i årene 1796 og 1804 med tallene for 1808 og 1812. Tallene viser en stigning fra de bekendte 25% indfødte til at vi bare 4-8 år efter er på 35%. I 1850 var mindst 60% af befolkningen i København indfødte københavnere så hvis Skautrups regel skal gælde kan vi tidsfæste en egentlig københavnerdialekt til perioden fra 1800 til 1850. Så falder voldene altså og byen bliver spredt ud over et meget større område.⁶ Det er klart at den massive indvandring igen har forandret indfødsprocenterne. Byen blev oversvømmet af indvandrede.

Den første figur viser København 1880. Vi ser de tre store brokvarterer, Vesterbro, Nørrebro og Østerbro, hvoraf Vesterbro og Nørrebro er de udprægede arbejderkvarterer. Vigtigt er det her at man har haft bolig og arbejdssted inden for samme kvarter⁷, hvilket har givet mulighed for at i det mindste anden generation af arbejdere i København har kunnet udvikle kvarterspecifikke dialekter. Vi ved at der har været et sådant vesterbrosk og nørrebrosk men vi kan ikke i dag sige meget om det.⁸

Resten af bebyggelseshistorien har jeg sådan set nævnt men viser den hastigt her. Vi ser at København ikke længere er en fokuseret by men et diffust område der dækker hele østkysten. Hvad vi derimod ikke kan se er den for vores formål nok så vigtige kendsgerning at arbejderkvartererne er blevet saneret sådan at de ikke længere fungerer som afgrænsede størrelser med en fast indfødt befolkning.

Hvordan undersøger man så Københavnsk? Det kommer selvfølgelig an på hvad man vil. Hvis man vil give et billede af København som sprogsamfund så skulle man først vælge mellem Køben-

J-k. Bebyggelsen i hovedstadsområdet. 1929-1981

Grundlaget for kort j er udarbejdet 1911-14 med rettelser til 1929. Herfra er overført områder, karakteriseret som købstad, handelsplads o.lign. samt anden samlet bebyggelse. Fra grundlaget for kort k er overført områder karakteriseret som bykerne samt anden samlet bebyggelse og industriområder.

Samlet bebyggelse (densely built-up area)

havn som by og kommune og København som område. Da der i området bor over 1 million mennesker er det naturligvis en umulighed at lave dybtgående interviews med bare et rimeligt udsnit af dem, hvis man skal bare nærme sig een eller anden form for repræsentativitet. Men heller ikke Københavns kommune er uproblematisk. Som det er sket i alle andre storbyer er der i København en uforholdsmæssig stor andel af ældre og studerende, af ekstremt fattige og nogle meget rige. København som kommune er ikke repræsentativ for København som begreb. Den anden metode som byder sig til inden for moderne sociolingvistik er den af bysociologi og antropologi inspirerede *neighbourhood study*. Her vælger man et kvarter eller en blok huse ud for at give et billede af dem som et minisamfund. Det er nogenlunde overkommeligt at afdække statusforhold folk imellem og at tale i det mindste nogen tid med en hel del af indbyggerne. En sådan procedure forudsætter at der er et afgrænset kvarter, eller en klart afgrænset bebyggelse. Til gengæld er relationen mellem denne bebyggelse og den større ikke sådan at afklare: Hvad berettiger os til at tro at et bestemt kvarter er repræsentativt for byen som sådan? Eller mere grundlæggende: Er København som by sammensat af kvarterer? Er det ikke en anakronisme at tro at folk der tilfældigvis bor samme sted har så meget mere med hinanden at gøre end folk der bor spredt ud over byen. Jim og Lesley Milroy har arbejdet i Belfast med sådanne kvarterer hvor man kunne vise at det empirisk forholdt sig sådan i hvert fald for det ene af dem at folk havde deres forbindelser inden for kvarteret, men jeg tvivler stærkt på at noget lignende gælder for den i denne henseende mere moderne storby København.

Det at man har sin bolig eet sted og sin arbejdsplads et helt andet giver jo mulighed for at der er to påvirkningssteder. Det kan meget vel tænkes at der tales i een stilart på arbejdet en anden derhjemme. Vi var i Københavnerundersøgelsen overordentlig interesseret i at belyse netop stilforskelle, der havde noget at gøre med socialt bestemte situationer af typen arbejde, privatliv.

Vi var overbevist om at de gamle brokvarterer havde fungeret sådan at dette skel ikke havde været videre relevant, men vi var også klare over at de ikke gjorde det mere.

Vores interesse samlede sig så om Nyboder. Kvarteret Nyboder har meget der taler for sig: Det er klart afgrænseligt, det har sin egen karakteristiske historie og det er bestemt som et boligområde der er forbeholdt personer der er knyttet til samme arbejdsplads, marinen. I gamle dage betød marinen simpelthen Holmen, men også flåden er blevet decentraliseret så nu er der folk der bor i Nyboder og arbejder i Auderød i Nordsjælland.

Nyboder havde endvidere den store fordel for os som sociolinguister at det for nylig var blevet gennemtrawlet af en etnolog, Annette Vasström, en god kollega, som imidlertid straks fortalte os at områdets særkende allerede var på vej til at blive udvisket. Der var sket det at flåden efter at have haft en nærmest patriarkalsk holdning til sine ansatte havde hævet huslejen drastisk for nogle år siden og det havde betydet at nogle af de gamle Nyboderfamilier var rykket ud og var blevet erstattet af enlige konstabler som for en stor dels vedkommende var jyder. Så Nyboder var altså ikke længere et rent københavnsk arbejderkvarter. Det har det jo klart nok heller ikke været altid. Anette Vasström har opgjort befolkningens fødested for Nyboder til forskellige tider, idet hun bruger en enkelt gade, Delfingade, som repræsentativ. Tallene for 1880 viser at 86,5% er født i København, mens vi i 1901 har 72,5% der er det. I 1935 er tallet faldet drastisk til 41% og det holder sig nogenlunde på det niveau i 1960. I 1987 er tallet 36,8% (Interim Report:39) men hvis man spørger hvor mange af dem der bor i Nyboder der har boet i København i de sidste 10 år får man svaret 29%.

Vi kan ikke regne med at Nyboder er smækfuld af Københavnerne, men vi kan til gengæld regne med at dem der er, har en klar Nyboder-identitet, opfatter området som noget helt specielt, hvad det jo også er både administrativt, arkitektonisk og historisk. Faktisk er der ingen tvivl om, at indfødte Nyboderere opfatter sig som

nøjagtig så særlige som man er når man en hel barndom igennem har levet med regler og bestemmelser der stammer fra en periode hvor marinen var en livsform mere end et ansættelsessted.

For at afgøre i hvilken udstrækning Nyboder så faktisk kunne antages at være repræsentativt for det større område udførte Henrik Holmberg med hjælp fra Københavns Kommunes statistiske kontor en række beregninger hvor han sammenlignede erhvervsstruktur, aldersstruktur og kønsstruktur for området med henholdsvis City og København som helhed. Det viser sig, at Nyboder er rimeligt som laboratorium for København som helhed bortset fra at vi ikke har nogen repræsentanter for de ekstreme grupper i social henseende. De fineste officerer bor ikke i Nyboder og hvis man er arbejdsløs kan man slet ikke få lov at bo der.⁹ Man bedes bemærke at Nyboder således adskiller sig fra de gamle arbejderkvarterer ved at der er en vis social differentiering inden for området, mens det formentlig har lignet Vesterbro og Nørrebro ved at have haft tætte og mangeartede netværksforbindelser mellem beboerne. Ikke alene arbejdede i det mindste eet af familiens medlemmer på Holmen, ligesom eet af de andre familiers medlemmer, mange af børnene gik i skole sammen og den megen interne flytning i Nyboder gjorde at næsten enhver af beboerne kunne identificeres som nabo, familie eller bekendt på een eller anden måde - om ikke til een selv så til en ven af en ven.

Med valget af Nyboder som arbejdsområde var vores problem imidlertid ikke løst. En sand *neighbourhood study* ville have været ophøjet ligeglad med hvem der var indfødt københavner og hvem der ikke var det, området indeholder jo begge dele. Nu kunne man måske nok argumentere for at de indfødte i Nyboder repræsenterer et lag der simpelthen er ældre end de nytilkommendes, de indfødte har en klar identitet som Nyboderere, de jyske konstabler bor bare i Nyboder fordi boligstørrelsen passer en enlig og fordi huslejen er rimelig. Men det er ikke det væsentligste. Det springende punkt er derimod at gøre sig klart at ens valg af informanter, måden man vælger dem på og måden man finder dem på

implicerer forskellige teorier. Vores valg var at opsøge personer der var født og opvokset i Nyboder. Dermed knytter vi an til en model som postulerer at tilegnelsen af modersmålet sker i alderen indtil arbejdslivet begynder og at det sprog man tilegner sig i denne periode er ens sande modersmål. Teorien er ikke ganske eksplicit formuleret, blandt andet fordi enhver så ville kunne se at den er meget sårbar rent empirisk, men det er den teori der ligger bag William Labovs undersøgelser. I et foredrag på den sommer-skole som indledte vores projekt demonstrerede Labov teorien. Han påviste at netop den ene dreng af de mange der indgik i den ungdomsbande Labov studerede der *ikke* var vokset op i New York - at han afveg på visse ganske ubevidste sproglige træk fra resten af gruppen. *De* var indfødte, *han* var en der var kommet udefra, og ligegyldigt hvor central han rent socialpsykologisk var i gruppen - og han var en af lederne - så kunne han ikke slippe fra sit *vernacular*. Denne demonstration tog vi til os og fastsatte derfor perioden fra det tredje til det syttende år som afgrænsning af den formative alder. Det sprog du har fået lært i disse år vil altid udgøre den inderste kerne i dit repertoire af stilarter. Sådan tænkte vi og sådan tænker vi til en vis grad stadigvæk, vi fortryder i hvert fald ikke at vi valgte sådan.

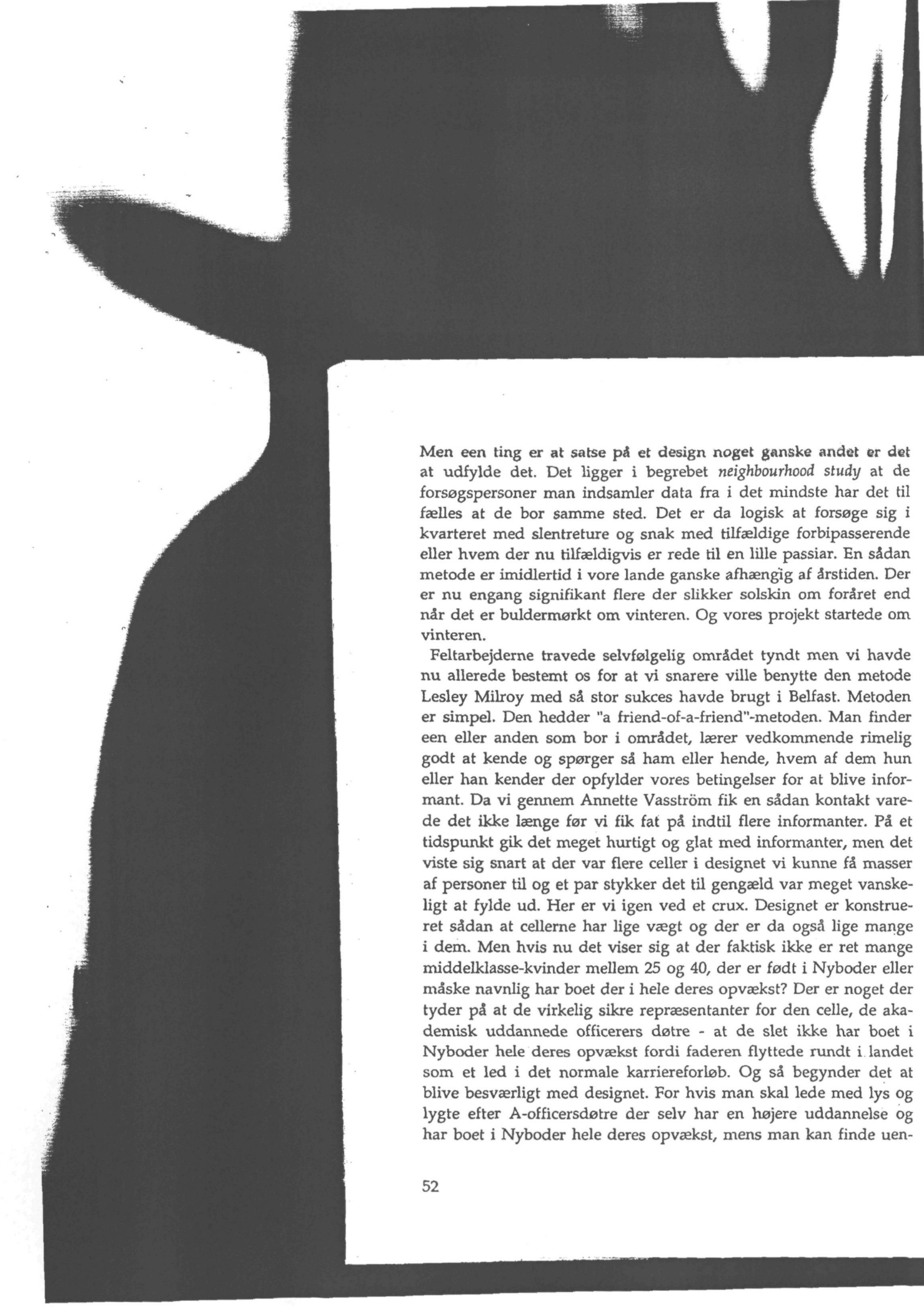
Det design vi så ville køre efter var opbygget af celler med hver 5 personer og defineret ved en aldersgruppe og et klassesilhørsforhold samt et kønsforhold. Vi får altså en figur som den her:

aldersgrupperne: I = 15-24; IIA = 25-40; IIB = 41-59; III = 60ff

klasserne: Arbejderklasse: AK; Middelklasse: MK

køn: mænd: ♂; kvinder: ♀

	I		IIA		IIB		III	
	AK	MK	AK	MK	AK	MK	AK	MK
♂	5	5	5	5	5	5	5	5
♀	5	5	5	5	5	5	5	5

Men een ting er at satse på et design noget ganske andet er det at udfylde det. Det ligger i begrebet *neighbourhood study* at de forsøgspersoner man indsamler data fra i det mindste har det til fælles at de bor samme sted. Det er da logisk at forsøge sig i kvarteret med slentreture og snak med tilfældige forbipasserende eller hvem der nu tilfældigvis er rede til en lille passiar. En sådan metode er imidlertid i vore lande ganske afhængig af årstiden. Der er nu engang signifikant flere der slikker solskin om foråret end når det er buldermørkt om vinteren. Og vores projekt startede om vinteren.

Feltarbejderne travede selvfølgelig området tyndt men vi havde nu allerede bestemt os for at vi snarere ville benytte den metode Lesley Milroy med så stor succes havde brugt i Belfast. Metoden er simpel. Den hedder "a friend-of-a-friend"-metoden. Man finder een eller anden som bor i området, lærer vedkommende rimelig godt at kende og spørger så ham eller hende, hvem af dem hun eller han kender der opfylder vores betingelser for at blive informant. Da vi gennem Annette Vasström fik en sådan kontakt varede det ikke længe før vi fik fat på indtil flere informanter. På et tidspunkt gik det meget hurtigt og glat med informanter, men det viste sig snart at der var flere celler i designet vi kunne få masser af personer til og et par stykker det til gengæld var meget vanskeligt at fylde ud. Her er vi igen ved et crux. Designet er konstrueret sådan at cellerne har lige vægt og der er da også lige mange i dem. Men hvis nu det viser sig at der faktisk ikke er ret mange middelklasse-kvinder mellem 25 og 40, der er født i Nyboder eller måske navnlig har boet der i hele deres opvækst? Der er noget der tyder på at de virkelig sikre repræsentanter for den celle, de akademisk uddannede officerers døtre - at de slet ikke har boet i Nyboder hele deres opvækst fordi faderen flyttede rundt i landet som et led i det normale karriereforløb. Og så begynder det at blive besværligt med designet. For hvis man skal lede med lys og lygte efter A-officersdøtre der selv har en højere uddannelse og har boet i Nyboder hele deres opvækst, mens man kan finde uen-

delige mængder af kontorassistenter og mellemuddannede der er gift med pæne middelklasse mennesker, så bliver de få personer der i designet udnævnes som typiske i realiteten temmelig atypiske.

Jeg skal i øvrigt ikke gå mere ind på selve informantsøgningen. Det er lykkedes os at fylde grupperne I og IIA ud på tilfredsstillende vis, dog er der stadig et problem med kvinderne fordi de klassifikationer vi har fået overleveret af socialforskerne passer meget bedre på mænd end på kvinder. Da det imidlertid ikke er noget specifikt københavnsk vil jeg ikke uddybe det her, vi agter at komme tilbage til det i den endelige rapport fra projektet.

Det jeg vil bruge den resterende plads på, er at diskutere hvilke modeller der er impliceret i vores undersøgelse. Hvordan opfatter vi Københavnsk? Der er så vidt jeg kan se to problemer her. Det ene problem er hvordan man skal opfatte det der sker når man samler mange mennesker på eet sted og dermed etablerer en by. Det andet problem er forholdet mellem den by der er hovedstad i landet og landet som helhed, omsat til sproglige forhold: Forholdet mellem københavnsk og rigsmålet.

Lars Brink og Jørn Lund har i deres imponerende værk om *Dansk Rigsmål*¹⁰ givet en fremstilling af forholdet mellem københavnsk og rigsmål som er fortryllende enkel: Rigsmålet er københavnsk. Processen foreslås foregået som følger. I langt de fleste tilfælde har de laveste sociale lag, som i terminologien taler L-københavnsk, fornyet sproget. Disse fornyelser er så blevet overtaget eller godkendt af de H-københavnsk talende, altså de højere sociale lag. Derefter er novationerne på grund af H-københavnskens prestige eller ved det Brink og Lund kalder det napoleoniske princip - Brink og Lund hælder selv mest til den sidste forklaring¹¹ - diffunderet ud i landet som efterlignelsesværdige. Når de efterlignes af så mange mennesker at de dækker hele landet er de *eo ipso* blevet til rigsmålstræk. Ud fra denne skitse kan københavnsk med Karen Margrethe Pedersens formulering karakteriseres som den *forsinkel-* se der altid vil være mellem talesproget i København og så det

der har fæstet sig over hele landet. Københavnsk er de træk der engang vil blive til rigsmål, men endnu ikke er blevet det.

En sådan formulering er imidlertid for simpel. Der er træk i lavkøbenhavnsk der er forblevet lavkøbenhavnske, først og fremmest intonationen, men også udviklingen af ∂ til $\langle j \rangle$ og til 0 . (Brink og Lund: *Udtaleforskelle*: 60). Vi har ikke gennemført nogen større undersøgelse af de r -sænkninger og de ekstreme vokalmannifestationer der er typiske for moderne lavkøbenhavnsk med særligt henblik på deres spredning i landet for slet ikke at tale om de konsonant-udviklinger der er i gang i øjeblikket, men det er meget vigtigt at være klar over, at det er der heller ikke andre der har. For at være sikre på om disse københavnske træk allerede har spredt sig eller ikke må man kræve at undersøgelsesmaterialet er homogent. Data der ikke indeholder stildifferentiering duer ikke her, for det er formentlig netop ved at formerne eksisterer side om side hos samme individ, dvs. ved at de bruges i forskellige stilarter at de spredes. Tore Kristiansens undersøgelser i Næstved og Bent Jul Nielsen og Magda Nybergs undersøgelser i Odder vil give os de første solide data om spredningen af københavnsk.

Mere fundamentalt er imidlertid det spørgsmål jeg rejste ovenfor om hvordan københavnsk overhovedet er blevet til. Byggende på indvandringen kan man sammenfatte udviklingen i to perioder. Jeg holder mig her til moderne tid. I den første periode som går fra 1800-tallets begyndelse til voldene sløjfes er København en lille by af udstrækning men en meget kompakt bebygget by. Der har efter hvad vi ved ikke været udpræget social differentiering i bebyggelsen og det har kunnet afgive grobund for etableringen af en bydialekt forskellig fra det omgivende lands og med de konnotationer af by og hovedstad som det medfører. Der har sikkert været en vis social differentiering også sprogligt men den har muligvis i højere grad været koncentreret om hvor mange sprog man beherskede. Som bekendt formulerede en del af vore guldalderpoeter sig lige så godt på tysk som på dansk.

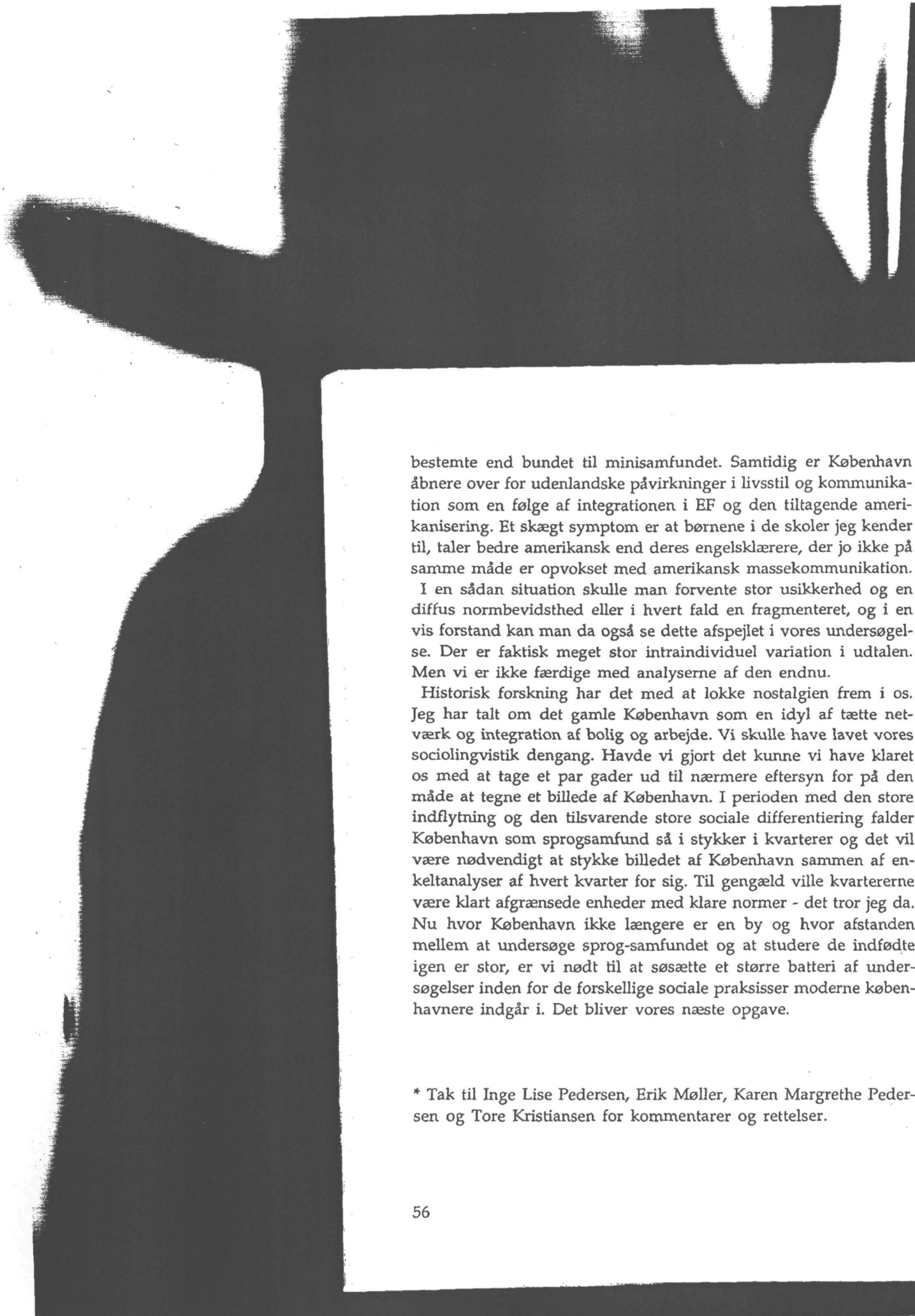
I den næste periode opstår der så turbulens, idet der kommer

en kolossal indflytning fra landet igen. I en sådan situation, hvor der er en dialekt på stedet og hvor de tilflyttende må antages at have haft mange forskellige dialekter kan der tænkes at have været basis for at man tilegnede sig så mange træk som muligt af den efter-stræbelsesværdige bymentalitet så hurtigt som muligt og her kan sproget have fungeret som signal. Det er formentlig at gå ind på Johannes Nørregård Frandsens gebit men man kan vel skelne imellem om folk føler sig fordrevet fra landet eller faktisk gerne vil til byen. Kun i det sidste tilfælde skifter man sprog.

Og kan man så det? Ifølge teorien bag Labovs undersøgelser kan man ikke løbe fra sin opvæksts sprog. Det skulle betyde at først næste generation taler Vesterbro og Nørrebro. Dermed skulle generationen med fødselsår omkring 90'erne og århundredeskiftet være de første rigtige bro-københavnere.

Nu er det imidlertid påfaldende at den Labovske teori gælder nogle dybtliggende træk, mens der udmærket kan være tale om at en række overfladiske eller i hvert fald knapt så dybt liggende træk tilegnes som voksen. Vi ved her, at folk signalerer hvilken identitet de ønsker at få tilskrevet af samtalepartnerne ved at følge bestemte normidealer. Disse normidealer går jeg ud fra vi skal diskutere med Helge Sandøy, de er temmelig mystiske størrelser. Hvorom alting er, de første tilflyttere til brokvartererne kan udmærket have perciperet et københavnsk normideal, der var et til rådighed, for så - så godt det nu lod sig gøre - at efterligne det. Dermed bliver de tætte netværk der så skabes i brokvartererne effektive som normopretholdende, når først normidealet er blevet tilstrækkelig genkendeligt så det kan bruges f.eks. af skolebørnene som jo er de mest samvittighedsløse på dette område. Nyboder står her nogenlunde parallelt med brokvartererne men områdets landsbykarakter er under nedbrydning senere end på broerne. På broerne opløses de norm-opretholdende mekanismer og netværk med den sanering der satte ind fra 60'ernes begyndelse.

Det København vi står med i dag er en by, hvor bolig og arbejdssted er adskilt og hvor stilarter derfor er mere funktions-

bestemte end bundet til minisamfundet. Samtidig er København åbnere over for udenlandske påvirkninger i livsstil og kommunikation som en følge af integrationen i EF og den tiltagende amerikanisering. Et skægt symptom er at børnene i de skoler jeg kender til, taler bedre amerikansk end deres engelsklærere, der jo ikke på samme måde er opvokset med amerikansk massekommunikation.

I en sådan situation skulle man forvente stor usikkerhed og en diffus normbevidsthed eller i hvert fald en fragmenteret, og i en vis forstand kan man da også se dette afspejlet i vores undersøgelse. Der er faktisk meget stor intraindividuel variation i udtalen. Men vi er ikke færdige med analyserne af den endnu.

Historisk forskning har det med at lokke nostalgien frem i os. Jeg har talt om det gamle København som en idyl af tætte netværk og integration af bolig og arbejde. Vi skulle have lavet vores sociolingvistik dengang. Havde vi gjort det kunne vi have klaret os med at tage et par gader ud til nærmere eftersyn for på den måde at tegne et billede af København. I perioden med den store indflytning og den tilsvarende store sociale differentiering falder København som sprogsamfund så i stykker i kvarterer og det vil være nødvendigt at stykke billedet af København sammen af enkeltanalyser af hvert kvarter for sig. Til gengæld ville kvartererne være klart afgrænsede enheder med klare normer - det tror jeg da. Nu hvor København ikke længere er en by og hvor afstanden mellem at undersøge sprog-samfundet og at studere de indfødte igen er stor, er vi nødt til at søsætte et større batteri af undersøgelser inden for de forskellige sociale praksisser moderne københavnere indgår i. Det bliver vores næste opgave.

* Tak til Inge Lise Pedersen, Erik Møller, Karen Margrethe Pedersen og Tore Kristiansen for kommentarer og rettelser.

NOTER

1. I denne henseende som med hensyn til afhandlingens metode i det hele taget, står Skautrup i gæld til Anker Jensen, hvis afhandling om Sproglige Forhold i Åby Sogn Århus Amt (*Dania* V:213ff) danner forbillede, jvf. Skautrup 1921(1976):9.
2. Der er ganske få dialektologiske undersøgelser af bysprog i Danmark. Situationen er noget anderledes i Norge. Til gengæld synes karakteristikken af dansk dialektforskning også at gælde hollandsk:
"... for a long time, urban language was not considered a desirable object of study for dialectologists, a situation that did not change substantially until, eventually, dialectology began to concern itself not only with regional, but also with social boundaries."
(H.F.Schatz: *Plat Amsterdams in its social context*, Publikaties van het P.J.Meertens-Instituut, Amsterdam 1986:19)
3. Albert Olsen: *Bybefolkningen i Danmark paa Merkantilismens Tid*, C.A.Reitzel, København 1932:57ff
4. i W.R.Mead: *An Historical Geography of Scandinavia*, Academic Press London 1981:88 hedder det:
"Militarily speaking, Stockholm and Copenhagen display contrasting situations. Stockholm lies secure behind its labyrinthine archipelago: Copenhagen is exposed on its landward and seaward sides. In the mid-seventeenth century, expanding Copenhagen is endowed with defence works which both add to its distinctive plan and restrain the form of its urban growth."
5. Hans Chr. Johansen: *En samfundsorganisation i opbrud 1700-1870*, *Dansk social historie* 4:147.
6. Afmonteringen af Københavns militære karakter skete i to tempi. Først opgaves i 1852 den såkaldte demarkationslinje, som havde forhindret byggeri på broerne. "Men i realiteten var dette kun en beskeden lempelse, for fæstningen som sådan blev der ikke rokket ved. Volde, porte og hele det restriktive

reglement fortsatte." (Jensen og Smidt: *Rammerne sprænges. Københavns historie* bind 4 :124, Gyldendal, Kbh. 1982).

I anden omgang var det Folketingets vedtagelse d.6.juli 1867 af Loven om demarkationslinjens ophævelse og Opgivelse af Københavns Fæstningsværker der satte gang i etableringen af de nye kvarterer (anf.arb.:151ff).

7. Hvidbjerg og Vasström: Livsrum og livsformer i storbyen, *Arv og Eje* 1986-87: 5ff, bruger begreberne domæne og domicil til at forklare forskellen mellem den type arbejderkvarter der opstår efter første verdenskrig, hvor en hel del af arbejdslivet finder sted uden for kvarteret og så de klassiske brokvarterer hvor bolig og arbejdssted ligger så tæt ved hinanden at man kan gå hjem til middag. Se også Bodil Olesen: *Et kvarter og dets mennesker. Frederiksbjerg Øst, Århus* Den gamle by 1987. Begge referencer skylder jeg Inge Lise Pedersen.
8. Mogens Baumann Larsen udførte i 1960'ernes slutning en række forsøg hvor skoleelever i 5.6.-klasser blev bedt om at stedsbestemme sprogprøver indtalt af 15-16-årige ungdomsklubmedlemmer fra forskellige steder i København. Baumann har (personal communication) meddelt at det lykkedes at få stor sikkerhed i stedsbestemmelsen inden for i hvert fald to store områder, hvoraf det ene omfattede Vesterbro og mere end det (Valby m.m.) og det andet Nørrebro og Brønshøj m.m.. Det interessante er at de sprogræk som skoleeleverne brugte til stedsbestemmelsen var meget lidt åbenbare. Formentlig har der været tale om resterne af to mere særprægede dialekter, f.eks. i intonationsmønstre.
9. *Interim Report on the Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*, Institute of Nordic Philology, Copenhagen 1988:15ff
10. Ingen henvisning til Brink og Lund: *Dansk rigsmål* uden en samtidig henvisning til Poul Lindegård Hjorths vigtige anmeldelse i *Danske Studier* 1977:167ff.
11. Lars Brink og Jørn Lund: *Udtaleforskelle i Danmark*, Gjellerup, København 1974:64ff særlig 72.